

Evropský justiční prostor ve věcech civilních

-
- I.1 Úvod – mezinárodní právo soukromé, evropské právo, unifikace, evropské mezinárodní právo soukromé
- I.2 Řím–Maastricht–Amsterdam–Nice–Lisabon
- I.3 Zdroje a oblasti právní úpravy evropského mezinárodního práva soukromého a procesního
- I.4 Interpretace evropského mezinárodního práva soukromého a předběžná otázka
-

Tuzemská literatura

BŘÍZA, P. Evropský Soudní dvůr: Posudek k nové Luganské úmluvě značně posiluje vnější pravomoci Společenství. *Právní rozhledy*. 2006, č. 10. CSACH, K., ŠIRICOVÁ GREGOVÁ, L., JÚDOVA, E. Úvod do štúdia medzinárodného práva súkromného a procesného. 1. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. PAUKNEROVÁ, M. *Evropské mezinárodní právo soukromé*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013. PAUKNEROVÁ, M. Evropské mezinárodní právo soukromé a procesní – aktuální otázky. *Evropské právo*. 2003, č. 8, s. 1–6. PAUKNEROVÁ, M. Evropské mezinárodní právo soukromé. *Právní rozhledy*. 2000, č. 9, příloha Evropské právo, s. 1–4. ROZEHNALOVÁ, N., TÝČ, V. *Evropský justiční prostor (v civilních otázkách)*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ROZEHNALOVÁ, N., TÝČ, V. K vývoji mezinárodního práva soukromého a procesního ve státech Evropské unie. In *Ročenka evropského práva, sv. IV (1998)*. Brno: Masarykova Univerzita, 2000, s. 165–185. ROZEHNALOVÁ, N., TÝČ, V., NOVOTNÁ, M. *Evropské mezinárodní právo soukromé*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ROZEHNALOVÁ, N. Evropský justiční prostor ve věcech civilních. *Právní fórum*. 2005, č. 2, s. 41–45. ROZEHNALOVÁ, N., TÝČ, V. Vytváření jednotného justičního prostoru v Evropě a české mezinárodní právo soukromé. *Právník*. 1999, č. 10, s. 946–964. TOMÁŠEK, M., TÝČ, V. a kol. *Právo Evropské unie*. 2. vyd. Praha: Leges, 2017.

Zahraniční literatura

BARIATTI, S. *Cases and Materials on EU Private International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2011. BASEDOW, J. The Effects on Globalization on Private International Law. In BASEDOW, J., KONO, T. *Legal Aspects of Globalization*. The Hague: Kluwer Law

International, 1999. BOELE-WOELKI, K., EINHORN, T. *Convergence and Divergence in Private International Law: Liber Amicorum Kurt Siehr*. The Hague – Zürich: Eleven International Publishing – Schulthess, 2010. BOGDAN, M. *Concise Introduction to EU Private International Law*. 2. ed. Groningen: Europe Law Publishing, 2011. DÍAZ, B. C., CZEPELAK, M., BENOT, A. R., VÁZQUEZ, A. R. *Latest Developments in EU Private International Law*. Cambridge–Antwerp–Portland: Intersentia, 2011. FLETCHER, M., HERLIN-KARNELL, E., MATERA, C. *The European Union as an Area of Freedom, Security and Justice*. 1. ed. London: Routledge, 2016. MAYER, P. G. *Europäisches Zivilprozessrecht*. 1. ed. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandlung AG, 2011. ŠTEFANKOVÁ, N., LYSINA, P. *Mezinárodní právo súkromné*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011.

I.1 Úvod – mezinárodní právo soukromé, evropské právo, unifikace, evropské mezinárodní právo soukromé

Mezinárodní právo soukromé a procesní jako právní odvětví, které je součástí vnitrostátního práva, lze vymezit třemi otázkami. Ty zasahují **stěžejní oblasti** dotýkající se zacházení s předmětem právní úpravy, tj. soukromoprávním vztahem s mezinárodním prvkem: „*kde bude spor zažalován*“, „*jakým právním řádem se bude vztah řídit*“ a „*jak bude zacházeno s rozhodnutím soudu*“. Je to „**mezinárodní (cizí, přeshraniční) prvek**“ jako skutečnost rozhodující o tom, že soukromoprávní vztah získává onen rozměr, který vyvolává uvedené otázky. Námi uvedené tři otázky jsou úzce propojeny. Jak? Především je spojuje fórum. Sudiště, fórum, přímo podmiňuje řešení řady otázek: aplikaci procesních norem, určení „státní příslušnosti“ rozhodnutí a tím jeho budoucí zacházení v místě výkonu, zpravidla také aplikaci kolizních norem a norem veřejného práva, uplatnění veřejného pořádku atd. V „ideálním“ případě by neměla nastat situace, že spor bude řešen před soudem státu, se kterým nemá žádný kontakt, a současně bude vztah posuzován podle právního řádu, se kterým nevykazuje žádný vztah.

Uvedené otázky mohou být obecně řešeny z pohledu tří druhů pramenů: **mezinárodních, evropských - unijních a vnitrostátních**. Předmětem této učebnice je posouzení zejména oněch tří uvedených otázek pohledem pramenů evropského unijního práva. Byť se nelze vyhnout zcela pramenům mezinárodním a vnitrostátním a byť v některých částech bude i onen „evropský“ pohled nikoli pohled striktně unijní.

Mezinárodní právo soukromé a procesní a evropské právo. Uvedení těchto dvou odvětví práva do vzájemné souvislosti naznačuje problematiku, které se budeme v této publikaci věnovat. Vztah lze popsat z pohledu různých znaků či procesů. Lze tak užít uvedení: „*od národního práva k regionálnímu právu*“;

„*regionalismus vs. univerzalizismus*“; „*evropské jednotné hmotné právo vs. kolizní právo*“; „*evropské kolizní vs. evropské mezinárodní právo procesní vs. národní právní řády*“; *komunitarizace mezinárodního práva soukromého a procesního*. A možná lze uvést mnohé další příklady a termíny. Ve všech případech budeme mít pravdu, ve všech případech se dostáváme do situace, kdy popíšeme jen některý z aspektů celé problematiky. Obě disciplíny se totiž setkávají při vytváření tzv. *evropského justičního prostoru ve věcech civilních* a spolupůsobí při jeho naplnění.

Evropský justiční prostor ve věcech civilních má **aspekt ekonomický i právní**.

Ekonomický aspekt evropského justičního prostoru je dán přímou vazbou na jednotný vnitřní trh Evropské unie. Vybudování jednotného vnitřního trhu představuje zásahy v oblasti veřejnoprávní. Jeho naplňování (ve smyslu realizace základních svobod volného pohybu zboží, osob, služeb, kapitálu), které je prováděno navazováním různých právních vazeb a vstupu do právních vztahů zejména smluvního typu, vyžaduje zásahy v rovině soukromoprávní.

Například volný pohyb zboží a služeb se realizuje formou intraunijního obchodu mezi podnikateli z různých členských států, a to na základě smluv. Tedy nástrojů soukromého práva. Stejně lze uvést jako příklad u pohybu osob. Důsledkem tohoto pohybu je skutečnost, že tyto osoby ve státě pobytu pracují (a navazují smluvní vztahy se zaměstnavateli), ale také realizují další činnosti a vstupují do smluvních vztahů s jinými subjekty. Samozřejmě také mohou vytvářet vztahy v oblasti práva rodinného či dědického. Rovněž mohou porušovat povinnosti stanovené zákonem v místě svého bydliště, ale i mimo něj.

Bez realizace obchodních a dalších aktivit zůstane jednotný vnitřní trh jen „*prázdnou slupkou*“. Problémy spojené s nevykonáním rozhodnutí soudu jiného členského státu, problematickým zjišťováním pravomoci soudu, komplikacemi při určování rozhodného práva, nutností ověřování veřejných listin znovu a znovu v každém státě, negativně ovlivňují rozvoj přeshraničních ekonomických aktivit. Pokud si obchodníci uvědomují tyto problémy a váží tato rizika, je existence nejednotné a těžko předvídatelné právní regulace problémovou otázkou realizace obchodní transakce. Podobné je to i v oblasti nekomerční. Ekonomický rozměr problematiky má i další rozměry – finanční a právní náročnost sporů s mezinárodním prvkem, resp. sporů vedených na území jiného státu. Nikoli náhodou je tak v článku 81 odst. 2 SFEU, v reakci na vazbu právních a ekonomických účinků, uvedena oblast přijímání legislativních opatření s tím, že „*to nezbytné k řádnému fungování vnitřního trhu*“. Toto konstatování, které se objevilo obdobně i v článku 65 SES, prezentuje i samotnou podmíněnost obou stránek.

Právní aspekty evropského justičního prostoru mohou být představeny z různých pohledů. V první řadě je to vymezení oblasti práva, kde je prostor jako takový realizován. Z tohoto pohledu lze konstatovat, že se jedná o **následující oblasti** a s nimi související **typy unifikace**.

Unifikace zacházení s národním právem, která se promítá do sjednocení norem určujících rozhodné právo (kolizních norem) či upravujících další aspekty kolizní problematiky. Důsledkem je existence jednotných kolizních norem určujících rozhodné právo. Tuto podobu unifikace vyjadřuje otázka: „*Jakým právním řádem se řídí posuzovaný vztah?*“.

Příklad. Článek 8 odst. 2 Nařízení Řím I: V míře, ve které nebylo právo rozhodné pro individuální pracovní smlouvu zvoleno stranami, se smlouva řídí právem země, v níž, případně z níž, zaměstnanec při plnění smlouvy obvykle vykonává svou práci.

Tato technika pracuje s prostředím různých národních úprav hmotného práva – kolizí právních řádů. Snahou je lokalizace vztahu do působnosti určitého právního řádu, resp. z pohledu rozhodování soudu otázka, který právní řád je rozhodným právem pro daný právní vztah. Navázání by mělo reflektovat i určitý užší vztah k území. Samozřejmě, že unifikace hmotného práva, ať již pro všechny vztahy nebo vytvoření zvláštní úpravy pro vztahy s mezinárodním prvkem, je efektivnější. Unifikace v oblasti kolizního práva je v současné fázi vývoje dosažitelnější. Má také další nespornou výhodu: je šetrnější tam, kde máme zájem zachovat hodnoty národních úprav. Tato metoda respektuje onu zajímavou diverzitu národních úprav a rozvoj alternativních pohledů na jednotlivé problémy. A zdá se, že i Evropská unie je prozatím v unifikaci hmotného práva spíše zdrženlivá.

Upozornění: Není vyloučeno, že v budoucnu by otázka mohla být položena také jinak: „Kterou normou či kterým právním řádem se řídí posuzovaný vztah?“ Zde narážíme na snahy orgánů EU přijmout zvláštní úpravu některé z oblastí závazkového práva, která se uplatní či může uplatnit při přeshraničních obchodech. V nedávné minulosti to byl neúspěšný návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o společné evropské úpravě kupní smlouvy (15429/11 JUSTCIV 265).

Unifikace přístupu k soudu, tedy úprava otázek určujících pravomoc soudů členských států. Tato unifikace se soustřeďuje na jednotné uchopení odpovědi na otázku „Kde podat návrh na zahájení řízení?“.

Příklad. Článek 7 odst. 1 Nařízení Brusel Ibis: Osoba, která má bydliště v některém členském státě, může být v jiném členském státě žalována: 1) a) pokud předmět sporu tvoří smlouva nebo nároky ze smlouvy, u soudu místa, kde závazek, o nějž se jedná, byl

nebo měl být splněn; b) pro účely tohoto ustanovení, a pokud nebylo dohodnuto jinak, je místem plnění zmíněného závazku:

- v případě prodeje zboží místo na území členského státu, kam zboží podle smlouvy bylo nebo mělo být dodáno,
- v případě poskytování služeb místo na území členského státu, kde služby podle smlouvy byly nebo měly být poskytnuty; c) nepoužije-li se písmeno b), použije se písmeno a).

Unifikace zacházení se soudním rozhodnutím, resp. i dalšími orgány či zacházení s veřejnými listinami a smíry. Jednotná úprava této fáze zajišťuje předvídatelnost v procesu výkonu rozhodnutí, resp. předvídatelnost týkající se důvodů pro odmítnutí uznání či prohlášení vykonatelnosti. Odstraňuje problém spojený se „vzájemností“ uznávání a unifikuje důvody pro odmítnutí. Zpravidla napomáhá i sjednocení dokumentů, které jsou vyžadovány.

***Příklad. Článek 39 Nařízení Brusel Ibis:** Rozhodnutí vydané v některém členském státě, které je v tomto členském státě vykonatelné, je vykonatelné v jiném členském státě, aniž je vyžadováno prohlášení vykonatelnosti.*

***Článek 5 Nařízení o evropském exekučním titulu:** Zrušení doložky vykonatelnosti. Rozhodnutí, které bylo v členském státě původu potvrzeno jako evropský exekuční titul, je uznáno a vykonáno v ostatních členských státech, aniž je zapotřebí prohlášení o vykonatelnosti a aniž může být proti jeho uznání podán protest.*

Přijetí pravidel upravujících právní pomoc či další formy styku mezi orgány členských států EU. Úprava této oblasti napomáhá jednoduššímu styku mezi justičními a jinými orgány jednotlivých členských států. Vedle tradičních prostředků právní pomoci, jako je doručování, dokazování atd., zahrnuje i různé více či méně formální styky mezi orgány.

Otázka uvedená v souvislosti s různými formami unifikace by také mohla znít: „**A co unifikace hmotného práva na úrovni EU?**“ Zde je vhodné se krátce zastavit, byť se učebnice nevěnuje ani harmonizačním, ani unifikačním snahám na úrovni soukromého práva, tzn. evropskému soukromému právu. Nicméně tento typ unifikace je základní. Jiné procesy unifikace, tj. kolizní či procesní, pokud jde o otázku určení pravomoci, reflektují rozdíly v hmotném právu a spíše je vyrovnávají. Což je někdy složité. Viz například spotřebitelské obchody a tzv. materializovaná volba práva, kde je snahou zachovat možnost volby práva a současně v oblasti hmotněprávní zachovat úroveň ochrany spotřebitele.

Příklad. Zelená kniha o možnostech politiky pro pokrok směrem k evropskému smluvnímu právu pro spotřebitele a podniky [6 KOM (2010) 348 v konečném znění, 1. července 2010]; Zpráva o pokroku strategie Evropa 2020, KOM (2011).

„Zastavení se“ může být v případě sledování otázky unifikace soukromého práva v evropském prostoru vícere:

- a) **Harmonizace hmotného práva.** Otázka harmonizace je otázkou směrnicevého práva. V této souvislosti již v minulosti zazněly trefné poznámky o „ostřivcích unifikovaného práva v moři národních právních řádů“. Pravomoci EU jsou roztroušeny ve více ustanovení. Jde o články 114 až 116 SFEU s tím, že pro naši oblast je nejčastěji využíván právě článek 114.
- b) **Nestátní aktivity.** Nestátní, akademické aktivity patří k nezbytnému koloritu unifikačních trendů v rámci EU. Je nutno říci, že je na škodu jejich rozříštěnost, která vede k tomu, že než praxe může začít využívat určitý z prostředků, objeví se jiný a původní je zapomenut. Samozřejmě hodnota komparativní zůstává. V tomto směru patří k zajímavým počínům „*Principles of European Contract Law*“ (PECL) – Principy evropského smluvního práva. Jejich šance být využívány jako smluvní podmínky byla značná a takto byly i před několika lety diskutovány. Z dalších aktivit, které mají vyšší publikaci, je možné uvést návrh Společného referenčního rámce (DCFR). Aktuálně se nicméně jeví, že s výjimkou využití pro komparativní účely jsou tyto projekty neživotné.
- c) **Návrh Nařízení o společné evropské právní úpravě prodeje** [KOM (2011) 635] v konečném znění, 2011/0284 (COD), představoval ve své době nový typ aktivity v oblasti smluvního práva. Základní myšlenkou byl vznik fakultativního nástroje pro úpravu přeshraničního spotřebitelského (zejména, nikoli však výlučně, neboť si jej mohou zvolit i mikropodniky či malé a střední firmy) prodeje. V podstatě tak mělo vzniknout to, co jsme již znali v ČR v období platnosti Zákoníku mezinárodního obchodu, tj. paralelní úprava. Aktuálně se jeví být tento projekt neživotný.

Bez jakéhokoli podceňování aktivit na poli soukromého práva a jejich významu pro rozvoj komparativních bádání je dle našeho názoru doba přijetí společné úpravy značně vzdálena. Důvodem nejsou jen vlastní rozdíly mezi úpravou jednotlivých institutů, důvodem jsou i legislativní techniky a rozdíly právních kultur v jednotlivých zemích Evropy.

Jakých otázek se učebnice týká? Uveďme si je na příkladu.

Příklad 1. *Společnost mající sídlo a místo podnikání na území ČR uzavřela smlouvu o prodeji stolů se společností mající sídlo a místo podnikání ve Francii. Zboží mělo vady, které byly řádně reklamovány. Česká společnost reklamaci neuznala, francouzská společnost odmítla zaplatit plnou kupní cenu. Česká společnost chce podat návrh na zaplacení zbývající části kupní ceny a náhradu vzniklé škody. Otázky, které budou řešeny, lze formulovat následovně:*

- a) *sudiště, tj. u soudu kterého státu bude podán návrh;*
- b) *právní režim smlouvy, tj. kterým právním řádem se bude uvedená smlouva řídit;*

- c) po vydání soudního rozhodnutí otázka, za jakých podmínek bude rozhodnutí uznatelné a vykonatelné;
- d) v případech, že bude soud nucen zajistit doručení dokumentu či provedení důkazu na území druhého státu, za jakých podmínek toto bude možné.

Příklad 2. Pan a paní W., státní příslušníci ČR, mající v ČR i své bydliště, se rozhodli odejít za prací do Paříže. Zde uzavřeli smlouvu s místním hotelem, který je oba zaměstnal. Po dvou letech se pan a paní W. rozhodli rozvést a vyřešit rovněž majetkové vztahy včetně vztahů ke svým dvěma dětem. Paní W. s jedním dítětem odletěla zpět do ČR. Pan W. se starším synem zůstal ve Francii. Otázky, které budou řešeny, lze formulovat následovně:

- a) sudiště, tj. soud, kterého státu bude příslušný k rozhodnutí otázky rozvodu, vypořádání majetku a vztahů k dětem;
- b) právní režim jednotlivých otázek, tj. dle kterého práva bude posuzován rozvod, vypořádání majetku, vztahy k dětem včetně výživného;
- c) po vydání soudního rozhodnutí otázka uznání a prohlášení vykonatelnosti všech rozhodnutí.

V čem je řešení na úrovni evropského práva jiné proti úrovni národní či mezinárodní? Samozřejmě, **mezinárodní úroveň**, která zajišťuje univerzalitu řešení, by byla pro oblast mezinárodního práva soukromého nejvhodnějším řešením. V rámci celosvětovém by tak byla otázka, **kde má být podán návrh na zahájení řízení a jaké právo bude užito pro řešení merita sporu**, řešena jednotně. Byl by zajištěn rovněž výkon rozhodnutí soudu v jiném státě. Při univerzálním řešení by bylo v zásadě jedno, alespoň pro určení sudiště, rozhodného práva a zacházení s rozhodnutím, kde bude spor řešen. Odpověď na otázky výše položené by byla vždy stejná a vedla by ke stejnému fóru i právu. Vhodnější by rovněž bylo, kdyby došlo k situaci, kdy bude unifikováno nejen kolizní a procesní, ale i hmotné právo.

Je však nutné se vrátit na pevnou půdu a vnímat realitu unifikačních procesů. Univerzální unifikace nebyly úspěšné a v blízké době nelze očekávat změnu. **Regionální unifikace** na úrovni práva procesního a kolizního je kompromisem, který je schopen pro ekonomickou integraci zajistit naplnění jejich funkcí tam, kde jde o předvídatelnost právní regulace. Rozměr EU (počet států včetně států s právem *opt-in*, stranou stojí *Dánsko*, *byť v konečném efektu se formou mezinárodní smlouvy postupně zapojuje*), univerzální charakter řešení kolizí, deklarování pravomocí i na vztahy se třetími státy a snaha o jednotné uchopení těchto vztahů atd. nesporně zvyšují význam celého procesu. Evropská (unijní) regionální unifikace, zasahující oblast mezinárodního práva soukromého (zejména kolizní právo) a oblast mezinárodního práva procesního (zejména pravomocí a uznání a prohlášení vykonatelnosti rozhodnutí), je mimořádně významným prvkem budování Evropské unie jako ekonomického prostoru. Není omezena jen na

řešení vnitrounijních kolizí, ale v tomto směru je její rozměr univerzální. V oblasti procesní je hodnota unifikace zvýšena i úpravou vztahů s částí zemí ESVO (Švýcarsko, Norsko, Island), se kterými má EU uzavřenu Luganskou úmluvu II.

Dalším pohledem pro uchopení námi sledované problematiky může být **určení pramenů – zdrojů právní úpravy** – užitých k úpravě evropského mezinárodního práva soukromého a procesního. Do úvahy přicházejí ať již vzhledem k historickému vývoji této oblasti, tak i vzhledem k pravomocem „EU dovnitř“ či ve vztahu „EU – třetí státy“: *právo primární, právo sekundární*. Svou roli si zachovává i *právo terciární*, které je tvořeno mezinárodními smlouvami. Nad rámec této učebnice je diskuze o začlenění tohoto naposledy uvedeného pramene – tj. do práva evropského či práva mezinárodního.

Jiným pohledem může být sledování **soustav justičních orgánů a úkolů**, které tato plní. Co tímto máme na mysli? Evropské právo je aplikováno národními soudy. Evropská soustava soudů ve smyslu jednotné evropské soudní soustavy existující v členských státech neexistuje. Na druhé straně ovšem existuje Soudní dvůr, jehož pravomoci se směrem k námi sledované problematice vyvíjely. V oblasti evropského justičního prostoru ve věcech civilních má Soudní dvůr pravomoci interpretační (viz dále).

I.2 Řím–Maastricht–Amsterdam–Nice–Lisabon

Evropská unie svou legislativní činností na poli mezinárodního práva soukromého dalece překonala jiné regionální či univerzální unifikační aktivity. Bez podceňování oněch jiných aktivit, které se objevily v minulosti od dob zejména Manciniho či Assera a které se objevují dnes v různých částech světa (Latinská Amerika, Afrika v rámci OHADA), jsou to aktivity realizované v rámci EU, které mají ambici dosáhnout na budoucí možnou regionální kodifikaci mezinárodního práva soukromého a procesního. Napomáhá tomu samozřejmě typ integrace a pravomoci, které orgány EU v této oblasti postupně získaly. Na příkladu EU lze vidět důležitost nastavení pravomocí orgánů EU a národních států včetně uchopení interpretačních pravomocí jednoho orgánu sjednocujícího význam užitých právních pojmů i konstrukcí. Ve vývoji této oblasti lze zaznamenat několik časových etap, které jsou uvozeny základními smlouvami vytvářejícími tuto integraci.

Od založení Společenství po přijetí Maastrichtské smlouvy. Jen zdánlivě se budování ekonomické integrace, které akcentuje odbourávání administrativních a legislativních překážek volného pohybu zboží, osob, služeb a kapitálu, nedotýká oblasti soukromého práva. Právě naopak. Od počátku vzniku Společenství byla věnována těmto otázkám značná pozornost. V centru pozornosti bylo „rozhodnutí

soudu či rozhodčího soudu a zajištění jeho výkonu v jiném státě, než byl stát jeho vydání“. Kámen úrazu a základní překážku řešení na komunitární úrovni představovaly pravomoci Společenství. Společnou evropskou úpravu bylo možné opřít pouze o článek 220 Smlouvy o založení EHS (později přečíslován na článek 293).

„Členské státy zahájí mezi sebou v případě potřeby jednání s cílem zajistit ve prospěch svých státních příslušníků...

– *zjednodušení formalit, jimž podléhá vzájemné uznávání a výkon soudních rozhodnutí a rozhodčích nálezů*“. (zkrácená citace, autor)

Prvním aktem, který vznikl s odvoláním na článek 220, byla *Bruselská úmluva o pravomoci soudů a výkonu rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních* (přijata 1968, vstup v platnost 1973). Známý problém – různá interpretace unifikovaných textů národními soudy a postupem času i velmi rozdílná aplikace – byl zmírněn založením pravomoci Soudního dvora k její interpretaci (*Protokol o výkladu Úmluvy o pravomoci soudů a výkonu rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních Soudním dvorem Evropských společenství*). Úmluva se zabývala především dvěma okruhy problémů: otázkou pravomoci soudů jednotlivých členských států a otázkou uznání a vykonatelnosti soudních rozhodnutí. I když vzniklo více návrhů dalších dokumentů, zůstala Bruselská úmluva po dlouhou dobu jedinou platnou úmluvou. Tedy až do roku 1991, kdy vstoupila v platnost *Úmluva o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy* (Římská úmluva), která mezi členskými státy unifikovala zacházení s právními řády (kolizní právo).

Důvodů, proč byla jako pramen úpravy zvolena mezinárodní smlouva, bylo více. Zásadním a rozhodujícím byly omezené pravomoci Společenství. Jako další lze uvést i výhrady k regionální unifikaci jako překážce pro vznik univerzální úpravy. Nebo dále důvody doktrinální, které odrážejí rozdíly v přístupu právních řádů k jednotlivým otázkám. Vedle nesporných výhod přinesla forma mezinárodní smlouvy i řadu problémů. Z mnoha je možné připomenout nepřehlednost v platných verzích smlouvy a protokolů mezi jednotlivými státy. V rámci přístupů nových členských států docházelo pravidelně k novelizaci či jiným úpravám některých článků úmluvy. Samozřejmě, stávající členové museli ratifikovat novou verzi a po přechodnou dobu tak platily mezi státy verze rozdílné. Obě smlouvy byly smlouvami uzavřenými, tzn. omezenými jen na členské státy. Vzhledem k potřebě rozšířit tuto spolupráci i na státy ESVO byla přijata v roce 1988 tzv. *Luganská úmluva o příslušnosti soudů a výkonu rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních*. Tato tzv. paralelní úmluva z větší části sledovala obsah Bruselské úmluvy.

Období od Maastrichtské do nabytí účinnosti Amsterodamské smlouvy.

Zlom v pravomocích Společenství pro oblast spolupráce ve věcech civilní justice

přinesla Maastrichtská smlouva – Smlouva o Evropské unii (*vstup v platnost 1. července 1993 – dále SEU*). Ta vytvořila tzv. tři pilíře. V rámci třetího pilíře, mezivládního, byla obsažena a vlastně poprvé zmíněna spolupráce v oblasti justice a vnitřních věcí (čl. K.1.). Společné závěry byly sice nadále přijímány výlučně cestou souhlasu všech členských států (tj. cestou mezinárodních smluv), nicméně SEU vymezila i institucionální rámec pro jednotlivé orgány EU. Rada ES získala dle článku K.3.2. vedle možnosti zaujímat společné postoje, přijímat společné akce, zejména oprávnění ke zpracování návrhů mezinárodních úmluv a doporučení k přijetí členskými státy. Naproti tomu Soudní dvůr EU neměl žádné širší pravomoci v oblasti interpretace – mohl interpretovat ustanovení smluv vypracovaných Radou a rozhodovat spory týkající se jejich uplatnění jen za podmínek stanovených v těchto smlouvách a jen v případech, když byla tato pravomoc výslovně dána. Marginální byla i pozice Evropského parlamentu.

Bezprostředně po přijetí Maastrichtské smlouvy vznikla řada rezolucí, návrhů dalších mezinárodních úmluv či doporučení. Nicméně v podobě mezinárodní úmluvy přijaté na základě článku K.3. se objevují pouze dvě mezinárodní smlouvy (*Úmluva o pravomoci a uznání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských – Brusel II, Úmluva o doručování soudních a mimosoudních písemností ve věcech občanských a obchodních*). V jejich případě se plně projevila slabá stránka unifikací pomocí mezinárodních smluv – dlouhodobost procesu projednávání v národních parlamentech a následné zastarání textu úpravy. Žádný z návrhů se nestal platnou úpravou, byť o jejich obsahové kvalitě svědčilo to, že nakonec byly základem budoucích nařízení. Podobný osud sdílela i mezinárodní úmluva přijatá v roce 1995 na základě článku 293 SEU – *Úmluva o insolvenčních řízeních*.

Amsterdam a období po Amsterdamu. Rozhodující vliv na dnešní situaci mělo přijetí Amsterdamské smlouvy (*2. 10. 1997, vstup v platnost 1. 5. 1999*) vytvářející prostor svobody, bezpečnosti a spravedlnosti. Teprve od této chvíle lze hovořit i o tvorbě evropského mezinárodního práva soukromého a procesního a komunitarizaci tohoto prostoru.

Prostor má dvě složky – *trestněprávní a civilní*. Zatímco trestněprávní justiční prostor zůstává ve třetím pilíři, civilní justiční prostor se přesouvá do pilíře prvního, komunitárního. Tímto získává právní regulace spolupráce v oblasti civilní povahy komunitární legislativy. Dochází k významné změně v institucionálních pravomocech. Orgány Evropských společenství získávají pro tuto oblast pravomoc vytvářet právní úpravu cestou vydávání aktů sekundárního práva. Do Smlouvy o založení ES byla včleněna nová hlava IIIa (přečíslovaná na hlavu IV) s názvem *Vízová, azylová a přistěhovalecká politika a jiné politiky týkající se volného pohybu osob*. Pod tímto ne zcela výstižným názvem se skrývá celá soukromoprávní oblast s mezinárodním přesahem. Opatření v oblasti

justiční spolupráce byla předvídána v článku 61 písm. c), detailněji vymezena v článku 65, pravomoci orgánů byly uvedeny v článku 67. Jednotná interpretace byla upravena v článku 68 Amsterodamské smlouvy. Možnost přijímání opatření je v této úpravě omezena „*přeshraniční povahou spolupráce*“ a „*mírou nezbytnou pro řádné fungování vnitřního trhu*“.

Článek 65:

Opatření v oblasti justiční spolupráce v občanských věcech s důsledky na území jiného státu, přijímaná podle článku 67 a v míře nezbytné pro řádné fungování vnitřního trhu, zahrnují:

a) *zlepšení a zjednodušení:*

- *systému doručování soudních a mimosoudních písemností do ciziny;*
- *spolupráce při provádění důkazů;*
- *uznání a výkonu rozhodnutí v občanských a obchodních věcech včetně rozhodnutí v mimosoudních věcech;*

b) *podporu kompatibility norem členských států v oblasti kolizní a určování pravomoci;*

c) *odstraňování překážek dobrého fungování občanského soudního řízení, v případech nutnosti podporou kompatibility norem občanského práva procesního členských států.*

Článek 65 představuje základní východisko pro úpravu naší oblasti. Vedle něj je vhodné zmínit také článek 95 a článek 293 SES. Článek 95 SES umožnil přijmout opatření v oblasti sbližování norem, jehož účelem je vytvoření a fungování vnitřního trhu. Článek 293 (původně 220) SES umožňoval uzavírat smlouvy mezi členskými státy. Jeho význam se minimalizoval po vstupu v platnost Maastrichtské smlouvy. Vstupem v platnost Amsterodamské smlouvy zmizela nutnost (ale pro zúčastněné státy i možnost) uzavírat v uvedené oblasti mezi sebou navzájem mezinárodní úmluvy. Jednotlivé záležitosti bylo nutné nadále upravovat akty sekundárního práva.

Upozornit je nutné na zvláštní postavení tří států. Protokoly k Amsterodamské smlouvě je vyloučena aplikace hlavy IV pro Dánsko, Velkou Británii a Irsko. Nicméně pozice Irska a Velké Británie je odlišná v tom, že mohou *optovat* pro jednotlivé případy. Této možnosti široce využily u nově přijatých norem z oblasti kolizního i procesního práva.

Oblast justiční spolupráce ve věcech civilních byla předmětem jednání na dalších fórech. Bylo přijato více dokumentů a programů, z nichž některé je vhodné i zde zmínit. Po vstupu v platnost Amsterodamské smlouvy (před ní je třeba zmínit „*Vienna Action Plan*“ z roku 1998 a závěry ze zasedání Evropské rady v Tampere z roku 1999) to je tzv. Haagský program přijatý Radou v roce 2004. Na něj navázal Stockholmský program (Stockholmský program – otevřená a bezpečná Evropa, která slouží svým občanům a chrání je, 2010/C 115/01) přijatý v roce 2009. Ten

proklamuje pokračování v unifikaci uvedené v Haagském programu, a to pro roky 2010 až 2014. Naznačuje směr rozvoje, a to včetně oblasti mezinárodního práva soukromého a procesního. Vedle zjednodušení stávajících procesů uznání, zavedení e-justice do dalších oblastí, je to zavedení stávajících procesů do nových sfér mezinárodních kontaktů, jako je oblast dědictví atd.

Smlouva z Nice (2000, vstup v platnost 2003). Námi sledované oblasti se smlouva z Nice dotkla v několika směrech. Především otevřela prostor k přijetí dalších států do EU (východní a střední Evropa, Středomoří) a tím nepřímou přispěla k rozšíření evropského justičního prostoru do dalších územních oblastí. Dále se dotkla námi uvedené problematiky v otázce rozhodovacích procedur – změna se dotkla oblasti rodinného práva.

Lisabonská smlouva (dále SFEU, 2007, vstup v platnost 1. 12. 2009). Tato smlouva přinesla řadu změn do fungování EU. Pokud jde o námi sledovanou oblast, nepřinesla zde ony převratné změny, které se v minulosti objevily u Amsterodamské smlouvy. Nicméně určité posuny v dílčích otázkách lze zaznamenat. Oblast mezinárodního práva soukromého je obsažena v hlavě V (Prostor svobody, bezpečnosti a práva), a to v samostatné kapitole 3 obsahující jediný článek 81. Ve srovnání s článkem 65 Amsterodamské smlouvy se zdá být článek 81 SFEU širší v několika směrech. V první řadě je to onen výčet oblastí, kde má být spolupráce realizována a kde se objevují výslovně některé další – byť méně významné – oblasti. Dále, a to může v budoucnu sehrát určitou roli, zatímco článek 65 Amsterodamské smlouvy hovoří u přijímání opatření o „*míře nezbytné pro řádné fungování vnitřního trhu*“, článek 81 SFEU o přijímání „*zejména pokud je to nezbytné k řádnému fungování vnitřního trhu*“. Rovněž některé další otázky jsou řešeny rozdílně. Poukázat je třeba na pravomoci při podávání předběžné otázky, oblast rodinného práva a otázku tzv. zesílené spolupráce.

Nadále je třeba rozlišovat mezi pravomocemi **vnitřními**, které jsou uplatňovány jednak vůči členským státům podílejícím se plně na vytváření justiční spolupráce v oblasti civilní, jednak vůči těm státům, které se neúčastní na vytváření evropského justičního prostoru (Dánsko), nebo mají zvláštní postavení (Irsko, Velká Británie). Vůči pravomoci vnitřní stojí pravomoc vnější, směřovaná na vztahy „*členské státy EU – třetí stát*“.

Základ pro pravomoci orgánů EU vůči členským státům, plně se podílejícím na vytváření společného justičního prostoru ve věcech civilních, představuje článek 67 a 81 SFEU. Na naši problematiku dopadá i článek 114 zabývající se aproximací. Obsah justiční spolupráce ve věcech civilních je definován v článku 81: